

Components of the Culture of Self-Sacrifice and Martyrdom in the Health Community of Iran (Part 1: Major Issues)

Abbas Forootan¹, Mohammad Hossein Niknam¹, Seyed Mohammad Reza Kalantar Motamedi¹, Fatemeh Ranjbar¹, Ali Khaji^{1*}

¹ Scientific Vice Chancellor of the Iranian Academy of Medical Sciences, Tehran, Iran

Received: 23 March 2020 Accepted: 24 May 2020

Abstract

Background and Aim: One of the rich resources and supports of the culture of our society is the culture of self-sacrifice and martyrdom that has flowed from Islam. This culture extends to all aspects of society. The healthcare system also has a high level of culture and a high capacity for self-sacrifice and martyrdom. This part of the study deals with semantics and thematics by combining selected opinions of experts and combining them with a selection of authoritative local sources. Topics are categorized and presented in three groups: major, detailed and specific. The results of this part of the study will be the basis for detailed reports.

Methods: The study method is descriptive, field, survey, and applied. This part of the study has been done with a focused group discussion with elites and experts, as well as by literature review and with reference to reliable local sources.

Results: The results of the study are presented in 12 major issues and in each issue, a conceptual definition and a list of general and specific topics are presented: "concepts and thematics", "principles and indicators", "harms and threats", "valid and inspiring models" "Individual and family dimensions", "Social dimensions", "Spiritual dimensions", "Cultural and promotional dimensions", "Examples", "Sacrifice and martyrdom in describing witnesses", "Ideals and symbols and ceremonies", and "Relationship of the culture of self-sacrifice and martyrdom with the culture of resistance".

Conclusion: The valid components of the culture of self-sacrifice and martyrdom, derived from Islamic teachings and experiences of revolution and holy defense, are numerous and extensive. This study has identified and described 12 major issues and in each major issue, a list of the most important general and specific topics (related to health) has provided.

Keywords: Sacrifice, Martyrdom, Culture, Culture of Sacrifice And Martyrdom.

---

* Corresponding Author: Ali Khaji

Address: Scientific Vice Chancellor of the Iranian Academy of Medical Sciences, Tehran, Iran.

Tel: -

E-mail: jkhaji@yahoo.com

مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه سلامت کشور بخش اول: موضوعات کلان

عباس فروتن^۱، محمدحسین نیکنام^۱، سید محمدرضا کلانتر معتمدی^۱، فاطمه رنجبر^۱، علی خاجی^{۱*}

^۱ معاونت علمی فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، تهران، ایران

دریافت مقاله: ۱۳۹۹/۰۱/۰۴ پذیرش مقاله: ۱۳۹۹/۰۳/۰۴

چکیده

زمینه و هدف: یکی از پشتوانه‌ها و ذخایر غنی فرهنگ جامعه ما، فرهنگ ایثار و شهادت است که از نسیم روح بخش اسلام در جامعه جاری شده است. این فرهنگ در تمام شئون جامعه تسری دارد. مجموعه نظام سلامت نیز از مراتب عالی فرهنگی و ظرفیت والای فرهنگ‌سازی ایثار و شهادت برخوردار است. این بخش از مطالعه، با تجمیع آرای منتخبی از صاحب‌نظران و تلفیق آن با منتخبی از منابع معتبر بومی، به مفهوم‌شناسی و موضوع‌شناسی پرداخته است. موضوعات در سه گروه، کلان، تفصیلی و اختصاصی طبقه بندی و ارائه شده است. نتایج این بخش از مطالعه، مبنای گزارشات تفصیلی در ادامه خواهد بود.

روش‌ها: روش مطالعه توصیفی، میدانی و پیمایشی و کاربردی است. این بخش از مطالعه با بحث متمرکز گروهی با نخبگان و صاحب‌نظران و نیز به صورت کتابخانه‌ای و با مراجعه به منابع معتبر داخلی انجام شده است.

یافته‌ها و: نتایج مطالعه در ۱۲ محور کلان و در هر محور، تعریف مفهومی و لیستی از موضوعات عمومی و اختصاصی ارائه شده است: «مفاهیم و موضوع‌شناسی»، «مبانی و شاخص‌ها»، «آسیب‌ها و تهدیدها»، «الگوهای معتبر و الهم‌بخش»، «ابعاد فردی و خانوادگی»، «ابعاد اجتماعی»، «ابعاد معنوی»، «ابعاد فرهنگی و ترویجی»، «مصادیق»، «ایثار و شهادت در توصیف شاهدان»، «آرمان‌ها و نمادها و مراسم»، و «نسبت فرهنگ ایثار و شهادت با فرهنگ مقاومت».

نتیجه‌گیری: مؤلفه‌های معتبر فرهنگ ایثار و شهادت، برگرفته از معارف اسلامی و تجارب انقلاب و دفاع مقدس، متعدد و گسترده می‌باشند. این مطالعه ۱۲ محور کلان را شناسایی و توصیف و در هر محور کلان لیستی از مهمترین موضوعات عمومی و اختصاصی (مرتبط با سلامت) را ارائه نموده است.

کلیدواژه‌ها: ایثار، شهادت، فرهنگ، فرهنگ ایثار و شهادت.

* نویسنده مسئول: علی خاجی

آدرس: معاونت علمی فرهنگستان علوم پزشکی جمهوری اسلامی ایران، تهران، ایران

ایمیل: jkhaji@yahoo.com

تلفن: -

مقدمه

ایثار و شهادت دو محور اساسی در فرهنگ اسلامی است. بر اساس این دو محور است که اسلام بر روی پایه‌های خود ایستاده و در قبال هر طوفانی ایستادگی می‌کند. ایثار و شهادت به عنوان کارآمدترین عنصر فرهنگی در تاثیر بر فرآیندها و پدیده‌های اجتماعی تلقی می‌شود. مقاومت پیامبر اکرم (ص) و اصحابش در شعب ابی‌طالب، پیروزی خون بر شمشیر در حادثه عاشورا، ظفرمندی لشکر اسلام در ۸ سال دفاع مقدس، پیروزی حزب‌الله در جنگ نابرابر ۳۳ روزه لبنان، مقاومت خونین و سرافرازانه فلسطینیان در غزه، از جمله نمونه‌های گویا و روشنی از نمونه‌های زنده و پرافتخار ایثار و شهادت در تاریخ اسلام، از ابتدا تا زمان حاضر است (۱). ایثارگری و تثبیت فرهنگ آن به عنوان یکی از مؤلفه‌های هویت دینی و هویت ملی، موجب پایداری و شکل‌گیری انقلاب اسلامی شد (۲). مقام معظم رهبری در فرآزی از بیانات خود در سال ۱۳۶۸ فرموده‌اند: «یکی از بزرگترین خدمات انقلاب و امام به ملت و اسلام، احیای انگیزه فداکاری در راه خدا چه در ایران و چه در سایر کشورهای اسلامی بود». فرهنگ ایثار و شهادت ارزش‌هایی را مطرح و نهادینه می‌سازد که در آن، افراد یک جامعه به منظور تحقق خواست‌ها و اهداف الهی خود بر اساس ارزش‌های الهی حاضر به جانفشانی و حضور در صحنه‌های مجاهده می‌شوند (۳). حضور پر افتخار، داوطلبانه و ایثارگرانه طیف بزرگی از جامعه سلامت در دفاع مقدس و تداوم آن در همه حوادث و بلایای بعدی، سرمایه اجتماعی، فرهنگی و معنوی بی بدیلی فراهم نموده است که تضمین‌کننده تأمین، حفظ و ارتقای سلامت ملت بزرگ و انقلابی ایران اسلامی است. شایسته است این حضور نورانی و الهام‌بخش و ابعاد مختلف آن مورد کنکاش و موشکافی هوشمندانه قرار گیرد و به عنوان بخش مهمی از دستاوردهای نظام سلامت در چهار دهه از حیات انقلاب، سرمشق تعالی و شکوفائی در گام دوم انقلاب قرار گیرد. در شرایطی که بحران‌های فرهنگی و معنوی ارکان جامعه را تهدید می‌کند، بازشناسی مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت و ارزش‌های برآمده از آن، تلاشی حیاتی و بسیار ضروری است. این تلاش در جامعه سلامت که دارای وظایف ذاتی حیاتی و بسیار خطیر در همه شرایط نسبت به جامعه می‌باشد، دارای اهمیت مضاعف است.

پیشینه موضوع در منابع اسلامی

فرهنگ ایثار و شهادت از نسیم روح‌بخش اسلام در جامعه جاری شده است. این فرهنگ، از ویژگی‌های مهم مکتب تشیع، ضامن بقا و تداوم اسلام است. در زیر به‌طور اجمال موضوع مورد بررسی قرار گرفته است:

قرآن مجید

قرآن کریم کتابی است که به تمام آنچه حیات مادی و معنوی

بشر برای تکامل خود به آن نیاز دارد؛ پاسخگو است. بررسی و تحلیل و تدوین مفاهیم و آموزه‌های شهادت در سایه‌سار وحی و برگرفته از متن قرآن کریم برای واکاوی علمی-پژوهشی معانی متجلی شهادت در فرهنگ اسلامی امری است ضروری و شایسته و بایسته است. بن‌مایه‌های فکری مرتبط با مقوله شهادت، نشئت گرفته از مفاهیم اصیل قرآنی؛ هم سبب آشنایی هر چه بهتر و بیشتر با مفاهیم اصیل شهادت و هم مانع از انحرافات و بدعت‌های احتمالی حاکم بر مفهوم شهادت خواهد شد. در مطالعه ستاری ساربانقلی عنوان و مفاهیم مشروحه زیر با بهره‌گیری از قرآن مجید در باب ایثار و شهادت ارائه شده است (۴):

- زنده بودن ویژه شهید
- سفارش ویژه خداوند به جهاد و شهادت
- ارزش‌گذاری ویژه خداوند به شهادت و جهاد
- مفاهیم قرین شهادت در قرآن کریم (ایمان، هجرت، جهاد با مال و جان)
- خدامحوری و توجه ویژه به خداوند و جهت‌دهی مسیر توحیدی
- فی سبیل الله بودن و اخلاص نیت
- گسترش تفکر توحیدی (و برجیده شدن فتنه)
- تحمل رنج‌ها و شدايد و صبر و استقامت و پایداری و حق‌مداری فی‌سبیل‌الله
- رفع فتنه و شر
- رهاسازی مستضعفان موحد
- اطاعت از خدا و رسول و مقام ولایت
- رعایت عهد و پیمان حتی با کافران
- پرهیز از درگیری و کشمکش بین خود
- رعایت تقوا و عدالت
- رعایت حدود الهی و پرهیز از تجاوز از حدود الهی
- هجرت و جهاد در راه خدا
- نشاط و امید به رحمت حق
- قطع دنیا دوستی و ریا به منزله آفت شهادت طلبی

کلام پیامبر گرامی اسلام حضرت محمد (صلی الله علیه

و آله) در شرافت ایثار و عظمت شهادت در راه خدا

«کلامی در اشاره به جانبازان»

رسول اکرم (ص) می‌فرمایند: جبرئیل امین خبری داد که موجب روشنایی دیدگان و شادی قلمم گردید، زیرا او فرمود: ای محمد! هرگاه کسی از پیروان تو در راه خدا ایثارگری کند، اگر قطره‌ای از خونس روی زمین افتد و یا دردی در وی به وجود آید، خدای متعال برایش مقام گواه و الگو در شهید بودن را معین می‌کند (۵).

«کلام پیامبر گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله و سلم) در عظمت شهادت شهیدان»

- اشرف القتل قتل الشهداء (بحار، ج ۷۷، ص ۱۳۳). ترجمه: سرافرازترین قتل و کشتارها، شهادت شهیدان است.
- فوق کل ذي بربر حتى يقتل الرجل شهيداً في سبيل الله (خصال، ج ۱، ص ۸). ترجمه: هر عمل نیکی، عملی نیکوتر از خود دارد مگر شهادت در راه خدا که نیکوتر عملی از آن وجود ندارد.
- كل حسانت بني آدم تحصيها الملائكة الا حسانت المجاهدين فانهم يعجزون عن علم ثوابها (مستدرک، ج ۱۱، ص ۱۳). ترجمه: فرشتگان تعداد کل ثوابها و حسانت آدمیان را می‌دانند مگر ثواب مجاهدین که از شمار و میزان آن‌ها ناتوان هستند.
- غدوة او روحه في سبيل الله خير من الدنيا وما فيها (مستدرک، ج ۱۱، ص ۱۴). ترجمه: یک بار در راه خدا به جبهه رفتن، از کل دنیا و آنچه در دنیا است بهتر و والاتر است.
- زملوهم بدمائهم و ثيابهم (وسائل، ج ۲، ص ۷۰۱). ترجمه: (در جنگ احد فرمود) شهدا را با همان خون‌ها و لباس‌هایشان دفن کنید.
- ما من احد يدخل الجنة فيتمنى ان يخرج منها الا الشهيد فانه يتمنى ان يرجع فيقتل عشر مرات مما يرى من كرامه الله! (مستدرک، ج ۱۱، ص ۱۳). ترجمه: هیچ یک از بهشتیان پس از ورود به بهشت آرزوی خروج از آن را دیگر نخواهند داشت به جز شهید که با مشاهده آن همه مقامات و کراماتی که خداوند برای او ارزانی داشته آرزو می‌کند به دنیا برگردد و ده مرتبه زنده و کشته شود!

نهج البلاغه

- توصیف ایثار و شهادت در کلام شهید محراب حضرت علی (ع) شایسته تأمل و اندیشه فراوان است. به ۵ نمونه در زیر اکتفا می‌شود:
- نامه ۶۲ نهج البلاغه: «من به دیدار خداوند و ثواب نیکویی که مرا ارزانی دارد، امید بسته‌ام و منتظر آن هستم. (مشائق ملاقات پروردگار)».
- خطبه ۵ نهج البلاغه: «پس از آن همه جنگ‌ها و حوادث ناگوار، سوگند به خدا که علاقه پسر ابوطالب به مرگ، از انس طفل به پستان مادرش بیش‌تر است و او با مرگی آشناست که از خاک به افلاک هدایتش نماید»
- خطبه ۱۱ نهج البلاغه: «(به پسرش، محمد حنفیه، چون در نبرد جمل پرچم را بدو سپرد): اگر کوه‌ها از جای کنده شود، تو جای خویش بدار! دندان‌ها را بر هم فشار، و کاسه سرت را به خدا عاریت سپار! پای در زمین کوب و چشم بر کرانه سپاه نه، و بیم بر خود راه مده و بدان که پیروزی از سوی خدا است.»

- خطبه ۱۸۱ نهج البلاغه: «کسی که از دنیا دل بریده و به آن سرا دل بسته است، به زندگی زبوانه تن نمی‌دهد، هیچگونه مصلحت‌اندیشی را تاب نمی‌آورد، شجاعانه در برابر ستم و دورویی می‌ایستد و از هیچ چیز نمی‌هراسد. آنکه شوق مرگ سرخ دارد، از دنیا دل بریده، فریفته زینت‌ها و زیورهایش نمی‌شود. این انسان چنان ارجمند است که یادش در خاطر حجت خداوند نقش می‌بندد.»
- امام علی (ع) با عباراتی حسرت‌بار از یاران شهیدش چنین یاد می‌کند: «... بندگان نیک خداوند آهنگ رفتن کردند و ارزش‌های ناچیز و ناپایدار دنیا را بر ارزش‌های فراوان و فناپذیر آخرت برگزیدند. آری، برادران هم‌رزمی که خون‌شان در صفین فرو ریخت، از این که امروز زنده نیستند تا خوراکشان غم و نوشابه‌شان خوناب دل باشد، هیچ زبانی نکردند، و با جرئت بر این حقیقت تأکید می‌فرماید که آنان به دیدار خداوند شتافتند، پس پاداششان را به کمال پرداخت و در پی سال‌های نگرانی و ترس در سرای امنیت مقامشان داد.»

صحیفه سجاده

- قال السجّاد (علیه السلام): حمدا نسعده في السعداء من اوليائه و نصير به في نظم الشهداء بسيف اعدائه (صحیفه سجاده، ج ۴۱، دعاء ۱). ترجمه: سپاس خدای را، سپاسی که بدان در زمره اولیاء نیکبختی قرار گیریم و بواسطه آن در ردیف شهیدان با شمشیر دشمنانش در آییم.
- دعای طلب شهادت: «اللهم اشتر مني نفسي الموقوفة عليك المحبوسة لامرك بالجنة مع معصوم من عترتي نبيك ص ... بولادته تملأ به الأرض عدلاً و قسطاً كما ملئت جوراً و ظلماً و لا تجعلني ممن تقدم فمرق أو تأخر فمحق و اجعلني ممن لزم فالحق و اجعلني شهيداً سعيداً في قبضتك» (الصحیفه السجديه، ص ۵۶۰ و جمال الاسبوع، ص ۴۳۳). ترجمه: خدایا جانم را که برایت وقف کردم و در خدمت توست از من بخر و در کنار معصومی از عترت پیامبرت (صلی الله علیه و آله) قرار ده. همان که زمین پس از اینکه از ظلم و جور لبریز شد، به وسیله او از قسط و عدل پر می‌شود.
- «اللهم... فان كان آخر شهر صمناه فاختم لنا فيه باسعاده و الشهاده». ترجمه: خدایا اگر این آخرین ماهی است که ما در آن روزه می‌گیریم، مرگ ما را شهادت در راه خود قرار ده و ما را با شهادت در راه خود سعادتمند کن. (الصحیفه السجديه، ص ۳۰۳)
- ان علی ابن الحسين (علیه السلام) كان يقول: قال رسول الله (صلی الله علیه و آله): ما من قطره احب الى الله عزوجل من قطره دم في سبيل الله (وسائل الشیعه، ج ۱۱، ص ۸، حدیث ۱۱). ترجمه: امام زین العابدین (علیه السلام) پیوسته از

«امام محمدباقر (علیه‌السلام):» مَنْ أَدْرَكَ قَائِمًا فَقَتَلَ مَعَهُ كَانَتْ لَهُ أَجْرُ شَهِيدَيْنِ وَمَنْ قَتَلَ بَيْنَ يَدَيْهِ عَدُوًّا لَنَا كَانَتْ لَهُ أَجْرُ عَشْرِينَ شَهِيدًا. کسی که قائم (ع) ما را دریابد و در رکاب حضرتش کشته شود پاداش دو شهید را دارد و کسی که در رکابش یک دشمن ما را به قتل برساند پاداش بیست شهید را خواهد داشت (بحار، ج ۵۲، ص ۳۱۷).

«امام محمدباقر (علیه‌السلام):» لَا فَضِيلَةَ كَالْجِهَادِ وَلَا جِهَادَ كَمَجَاهِدَةِ الْهَوَى. هیچ چیز به اندازه جهاد (در راه خدا) فضیلت و ارزش معنوی ندارد و هیچ جهادی مانند جهاد با هوای نفس نیست (تحف العقول، ص ۲۹۴).

امام موسی بن جعفر: رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ قَوْمٍ يَدْعُو النَّاسَ إِلَى الْحَقِّ، يَجْتَمِعُ مَعَهُ قَوْمٌ كَزَيْبِ الْحَدِيدِ. مردی از قوم، مردم را به حق فرامی‌خواند و گروهی، چون پاره‌های آهن [استوار]، پیرامون او گرد می‌آیند (بحارالأنوار، ج ۵۷، ص ۲۱۶).

روش‌ها

این مطالعه برحسب هدف، توصیفی، میدانی و پیمایشی و کاربردی است. جامعه منتخب برای دریافت دیدگاه‌ها در موضوع مطالعه، از بین پیش‌کسوتان حاضر در دفاع مقدس و صاحب‌نظران و نخبگان جوان جامعه سلامت فعلی، انتخاب شدند. موضوعات به روش بحث متمرکز گروهی شناسائی و به روش دلفی طبقه‌بندی و ارائه شد. بخش کتابخانه‌ای، با بررسی منابع معتبر بومی انجام شده و از تلفیق نتایج، سه محور کلان، تفصیلی و اختصاصی احصاء شد.

نتایج

۱۴ کلان موضوع، ۱۴۰۰ موضوع عمومی و بیش از ۵۰ موضوع اختصاصی (حوزه سلامت) به دست آمد.

موضوعات کلان

در حوزه فرهنگی و اجتماعی موضوعات کلان به داده‌هایی اطلاق می‌شوند که برای بررسی پیچیدگی رفتار انسان‌ها اعم از رفتارهای فردی و اجتماعی دارای کاربرد باشند و دریچه‌ای جدید برای مطرح کردن سؤال‌های جالب و اختصاصی‌تر باز نموده، برای یافتن الگوهایی که تا پیش از این ناشناخته بودند قابل استفاده خواهند بود. این موضوعات و تعریف مفهومی آنها در جدول ۱- ارائه شده است. در ادامه موضوع شناسی عمومی و اختصاصی (حوزه سلامت) در موضوعات کلان ۱۴ گانه ارائه خواهد شد.

قول رسول خدا صلی الله علیه و آله می‌فرمود: هیچ قطره‌ای در نزد خداوند دوست‌داشتنی‌تر از قطره خونی که در راه خدا ریخته می‌شود نیست.

• قَالَ عَلِيُّ بْنُ الْحُسَيْنِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): أَنْ أَلْقَيْتَ لَنَا عَادَةً وَ كَرَامَتَنَا الشَّهَادَةَ (بحار الأنوار - نشر مؤسسه الوفاء بیروت - لبنان، ۱۴۰۴ هجری قمری، ج ۴۵، ص ۱۱۸). ترجمه: کشته شدن عادت ما و شهادت کرامت ماست.

قَالَ الصَّادِقُ عَلَيْهِ السَّلَامُ: مَنْ قَتَلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ، لَمْ يَعْرِفْهُ اللَّهُ شَيْئًا مِنْ سَيِّئَاتِهِ. امام صادق (علیه السلام) فرمود: کسی که در راه خدا کشته شود، خداوند هیچ‌یک از گناهان او را به روی او نمی‌آورد.

وسائل الشیعه، ج ۳۳، ص ۷، حدیث ۳۷

عَنْ الرِّضَا (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ أَبِيهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ)، قَالَ، قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آله): أَفْضَلُ الْعَمَلِ عِنْدَ اللَّهِ إِيْمَانٌ لَا شَكَّ فِيهِ وَ عَزْوُ الْعُلُولِ فِيهِ وَ حَجُّ مَبْرُورٌ وَ أَوَّلُ مَنْ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ شَهِيدٌ. امام رضا (علیه السلام) از پدران خود (علیه السلام) از قول پیامبر اکرم (صلى الله عليه و آله) نقل کرده که آن حضرت فرمود: برترین اعمال نزد خداوند، ایمانی است که در آن تردیدی نباشد و رزم و پیکاری که در آن خیانت در «غنیمت» نباشد و حج مقبول. و اولین کسی که وارد بهشت می‌شود شهید است. بحارالأنوار، ج ۷۷، ص ۱۷۱، حدیث ۶۴

عَنْ الرِّضَا (عَلَيْهِ السَّلَامُ) فِي كِتَابِهِ إِلَى الْمَأْمُونِ: الْجِهَادُ وَاجِبٌ مَعَ إِمَامٍ عَادِلٍ وَمَنْ قَاتَلَ قَاتِلَ دُونِ مَالِهِ وَرَحْلِهِ وَنَفْسِهِ فَهُوَ شَهِيدٌ. امام رضا (علیه السلام) در نامه خود به مأمون نوشت: جهاد همراه امام عادل واجب است و هرکس پیکار کند و در راه دفاع از مال و ره‌توشه و جان خویش کشته شود شهید است. وسائل الشیعه، ج ۳۳، ص ۱۴، حدیث ۳۴، تحف العقول، ص ۳۴۲

حضرت فاطمه زهرا (سلام‌الله‌علیها): جَعَلَ اللَّهُ الْجِهَادَ عِزًّا لِلْإِسْلَامِ. خداوند جهاد را جهت عزت و سرافرازی اسلام مقرر فرموده است (بحار، ج ۲۹، ص ۲۳۳).

فرازی از خطبه کوبنده حضرت زینب (سلام‌الله‌علیها) در شام: ... وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، الَّذِي خَتَمَ لَأَوْلِنَا بِالسَّعَادَةِ وَ الْمَغْفِرَةِ، وَ لَأَخْرِنَا بِالشَّهَادَةِ وَ الرَّحْمَةِ. حمد و ستایش ویژه خداوندی است که پروردگار جهانیان است، همان که آغاز کار ما را به سعادت و مغفرت و پایان کار ما را به شهادت و رحمت رقم زد.

«امام علی بن موسی‌الرضا (علیه‌السلام):» إِذَا زَالَ الشَّهِيدُ مِنْ فَرْسِهِ بَطْعَةً أَوْ بَضْرَبَةً، لَمْ يَصِلْ إِلَى الْأَرْضِ حَتَّى يَبْعَثَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ زَوْجَتَهُ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ قَتْبِشْرَهُ بِمَا أَعَدَّ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ لَهُ مِنَ الْكِرَامَةِ. وقتی شهید در اثر تیر یا ضربت از مرکبش می‌افتد هنوز به زمین نرسیده خداوند متعال زوجه حورالعین او را به نزدش حاضر می‌کند تا مقامات و کراماتی که خدای متعال برایش آماده کرده به وی مؤدگانی بدهد (مستدرک، ج ۱۱، ص ۱۱).

جدول-۱. موضوعات کلان حوزه فرهنگ ایثار و شهادت

ردیف	موضوعات کلان	تعریف مفهومی و توضیحات
۱	مفهوم‌شناسی	مفهوم یعنی، معنا و مدلولی که لفظ بر آن دلالت و از لفظ فهمیده می‌شود، چیزی که در مقابل مصداق و منطوق است (مظفر، محمدرضا، أصول الفقه، ج ۱، ص ۱۰۷، اسماعیلیان، قم، چاپ پنجم، بی تا)؛ و در مرتبه پیش از حکم و به منزله علت آن است. در فقه موضوع، آن چیزی است که حکم شرعی بر آن مترتب شده است (میرزای نائینی، فوائد الاصول، ج ۴، ص ۳۸۹، انتشارات اسلامی، وابسته به جامعه مدرسین، قم).
۲	آسیب‌ها و تهدیدها	آسیب به معنی زخم، ضرب، صدمه، عیب و نقص، تعب، رنج، آزار و خسارت آمده است. به معنای عام، عبارت است از: شناخت دردها، کاستی‌ها، مصیبت‌ها و آفت‌های فکری، جنسی، فرهنگی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و... که روح و روان و محیط زندگی را فرا گرفته است، و نیز راه یافتن به ریشه‌ها و عوامل متنوع آن (مجله معارف اسلامی، شماره ۶۰ ص ۲۴). تهدید: بیم کردن. بیم دادن. ترسانیدن (یادداشت بخط مرحوم دهخدا).
۳	مبانی و شاخص‌ها	بعضی از مبانی عبارتند از: «ایمان و اعتقاد و سایر مبانی دینی»، «بصیرت»، «شجاعت»، «عزت‌طلبی، آزادگی و آزادیخواهی»، «از خودگذشتگی و فداکاری»، «مظلومیت، ستم‌نپذیرفتن و ستم نکردن» «عبرت‌آموزی» (۶). بعضی از شاخص‌ها عبارتند از (۷): «دین محوری»، «انسانی بودن»، «کمال بخشی»، «ارزش آفرینی»، «حماسه سازی»، «بحران زدایی»، «اخلاص و ماندگاری»، «جامعیت» و «موج آفرینی و بصیرت بخشی»
۴	الگوها و الگوسازی	«شهیدان صدر اول اسلام»، «امام حسین (ع) و قیام عاشورا»، «شهیدان، خانواده شهیدان، جانبازان و ایثارگران دوران دفاع مقدس الگوهای سازنده و ارزنده امروز نسل جوان و دانشجویان»، «سایر الگوهای دینی ایثار و شهادت» (۸).
۵	ایثار و ایثارگران	ایثار به مفهوم عطا کردن و دیگری را بر خود ترجیح دادن و بهترین کرامت اخلاقی برای انسان‌ها و بالاترین نیکی‌ها است. امام صادق (علیه السلام) در ذیل آیه شریفه ۹ سوره مبارکه حشر، با اشاره به صفات و ویژگی‌های مومنان، ایثار را یکی از نشانه‌های مومن می‌داند که خداوند ایشان را به آن وصف نموده است (حار، ج ۶۷، ص ۳۵۱).
۶	ابعاد و معیارهای فردی و خانوادگی	بعضی عوامل مؤثر و معیارهای دوران دفاع مقدس: عوامل خانوادگی (ملک‌های همسرگزینی، روابط میان زوجین، نحوه گذران اوقات فراغت، شیوه‌های فرزندپروری و سبک‌های دلبستگی) و عوامل فردی (سلامت جسمی و روانی، سن، تحصیلات، آراستگی و سبک زندگی) (۹).
۷	مؤلفه‌ها و معیارهای اجتماعی	بعضی از مؤلفه‌های اجتماعی عبارتند از: «ارشاد، حسن سلوک و اخوت ایمانی که از طریق رشد شاخص‌های سرمایه اجتماعی تأثیرگذارند»، «احسان و نیکوکاری»، «اتحاد و همبستگی»، «اخوت ایمانی»، «مهرورزی و عطفوت»، «رفع نیازهای یکدیگر و تلاش در راه آن»، «فریادرسی و رفع گرفتاری یکدیگر» (۱۰).
۸	ابعاد معنوی	بعضی ابعاد در فرهنگ قرآنی و روایات (۱۱) «حیات شهیدان بعد از شهادت برای همیشه جاودان است»، «شهادت تجارت و معامله با خداوند است که سودمندترین معاملات است»، «شهید به کمال نهایی رسیده و بزرگ‌ترین عارف است»، «خداوندی که کمال مطلق و مطلق کمال است و هرگز در وعده‌اش ناراستی و کژی وجود ندارد، خریدار جان شهیدان است»، «نیکوکاری کامل و کمال نیکوکاری»، «کمال اخلاص»
۹	ابعاد فرهنگی و ترویجی	«شناساندن منزلت و نقش شهیدان و ایثارگران به نسل‌های بعد»، «تعظیم شعائر و بزرگداشت مناسبت‌ها»، «انتقال بین نسلی ارزش‌های فرهنگی»، «امنیت امروز را محصول شهیدان و ایثارگران دانستن و پاسداشت مقام و منزلت آنان»، «تلاش و ابتکار برای توسعه و ترویج فرهنگ ایثار و شهادت»، «ترویج فرهنگ جمع‌گرایی و ارجحیت منافع ملی بر منافع فردی قومی»، (۱۲).
۱۰	مصادیق ایثار در زمان حاضر	ایثار پیش زمینه اخلاص، در راه خدا بودن و هدف‌دار بودن را لازم دارد (۱۳). الگوی ایثار در دفاع مقدس از مصادیق تام و تمام این موضوع در زمان حاضر است. ترویج فرهنگ دفاع مقدس به لحاظ محتوایی، عملکردی و ساختاری در ابعاد نگرشی، رفتاری، بهترین نمونه‌های الهام بخش را ارائه خواهد نمود (۱۴).
۱۱	ایثار و شهادت در توصیف شاهدان	با روش مصاحبه‌های ساختارمند تاریخ شفاهی، خاصه در دفاع مقدس، سیره زندگی معنوی و اجتماعی و فردی و خانوادگی ایثارگران و شهیدان، از پنجره دید و شناخت دیگران قابل بررسی و معرفی است.
۱۲	نمادها، آرمان‌ها و آرمان‌گرایی	هنرهای تجسمی و معماری حوزه دفاع مقدس، یادآوری و به‌یادسپاری نمادها در حافظه جمعی مردم، میزان هم‌سویی روایی بین هنرهای موسوم به دفاع مقدس، تابلوهای عکس و تندیس و فضا‌سازی گالری‌های موزه‌های دفاع مقدس، عناصرخطی-هندسی نظیر کتیبه‌نویسی در یادمان‌ها (دهلاویه، طلائی، شلمچه، هویزه، پاسگاه زید، مطلع الفجر، شهدای گمنام اندیمشک)، عناصر بیجان نظیر توپ و تانک، اسلحه، پوتین، کلاه خود، قمقمه آب، پرچم و پلاک، سجاده و دیگر وسایل شخصی رزمندگان به عنوان فضا‌سازی داخلی در (یادمان هویزه، طلائی، شلمچه، دهلاویه، مطلع الفجر، مرصاد، شرفانی، شهدای گمنام اندیمشک)، و سایر عناصر نمادین در این کلان موضوع قابل ذکر است (۱۵). شناخت آرمان‌ها (سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی)، وفاداری به آرمان‌ها و آرمان‌گرایی و آرمانخواهی از اهم موارد این کلان موضوع است.

<p>ادبیات مقاومت و ایثار و شهادت پیوند ناگسستنی و ریشه‌های مشترک دارند. «فرهنگ ایثار و شهادت باید به عنوان میراثی گران‌سنگ در ذهن ملت ایران باقیمانده و از آفت تحریف مصون بماند، نشر ارزش‌های معنوی و اخلاقی با شمیم عطر خون شهیدان تاثیر به‌سزایی در اخلاق جوانان داشته و امید و انگیزه برای مبارزه با استکبار جهانی و همچنین ترویج فرهنگ عاشورایی را به همراه دارد (۱۶).»</p>	<p>۱۳ نسبت ایثار و شهادت با فرهنگ مقاومت با رویکرد امنیت پایدار ملی</p>
<p>ارزش‌آفرینی (خلق والاترین ارزش‌های الهی و انسانی) و کمال‌بخشی (کمال فردی - کمال جامعه) از مؤلفه‌های شاخص و برجسته فرهنگ ایثار و شهادت است. منظور از ارزش‌های اسلامی (به‌عنوان یکی از عوامل معنوی و فرهنگی دفاع مقدس)، مهم‌ترین ارزش‌های اخلاقی است که رزمندگان اسلامی در دوران دفاع مقدس، به آنها آراسته بودند.</p>	<p>۱۴ نسبت میان اخلاق و فرهنگ ایثار و شهادت</p>

بحث

از حق خود گذشتن و دیگری را بر خود مقدم داشتن، از اساسی‌ترین آموزه‌های عرفان اسلامی است که خود برگرفته از آیات کریمه قرآن و تایید یافته با روایات نبوی اهل بیت گرامی آن حضرت بوده است (۱۷). این شناخت متعالی بازتابی از اندیشه‌ای عمیق و دیرپا در فرهنگ ایران اسلامی بوده است، اندیشه‌ای که همچنان این توان را دارد تا ایثارگرانی پرورد که نه تنها از خواسته خود، بلکه از جان خود در راه رضایت دوست درگذرند. اندیشه ایثار یکی از آرمان‌های بشریت است که مطلوب، مورد تایید و سفارش پیامبران، اندیشمندان و معلمان بزرگ در طول تاریخ بوده است. در دین اسلام، ایثار عنوان بالاترین مرحله ایمان و برترین فضیلت را داشته و براساس آموزه‌های دین مبین اسلام، منتهای اهداف پرورش اعتقادی و اخلاقی انسان‌ها، رسیدن به فضیلت ایثار است (۱۸). ایثار و شهادت دو واژه تفکیک‌ناپذیرند. اگر ایثار نباشد شهادت، تجلی نمی‌یابد و اگر ایثارگری نباشد، شهداء وجود ندارند (۱۹). فرهنگ حیات‌بخش و عزت‌آفرین ایثار و شهادت، در حقیقت، منظومه‌ای کامل از اندیشه‌های ناب اسلامی و تدابیر هدایت‌گراانه‌ای است که شناخت ابعاد مختلف آن، هر انسان آزاده‌ای را برای دست‌یابی به الگوهای عملی و عینی زندگی الهی و شرافت‌مندانانه رهنمون می‌سازد. احیاء، توسعه و یادآوری خاطره عظیم و جاودانه عاشورا و فرهنگ ظلم‌ستیز آن، یعنی فرهنگ ایثار و شهادت، همواره برکات فراوانی داشته و خواهد داشت. شناخت مبانی دینی فرهنگ ایثار و شهادت کاملاً ضروری است. بزرگان دین معتقدند، ایثار و شهادت همواره به مثابه جهاد جبهه حق در برابر باطل قلمداد شده و هست (۲۰).

ایثار گاهی با بذل مال و زمانی با کار و تلاش بیشتر و صرف کردن وقت زیادتر انجام می‌گیرد؛ اما در پاره‌ای از موارد ایثار، آگاهانه و هدفمند با نثار جان در راه خدا صورت می‌گیرد که شهادت نام دارد. واژه ایثار در قرآن در عین نیازمندی به کار رفته است و ایثارگر چیزی را که به آن محتاج است به دیگران می‌بخشد (۲۱). فرهنگ شهادت و ایثار ابعاد گسترده و متنوعی دارد. بعضی از این

ابعاد عبارتند از: «حفظ ارزش‌ها و اصول و تحکیم معارف دینی»، «عزت نفس بخشیدن به افراد جامعه»، «ایجاد هویت و هدف مشترک در میان افراد جامعه»، «ایجاد و تحکیم همبستگی اجتماعی»، «ایجاد و ترویج روحیه ظلم‌ستیزی و عدالت‌طلبی در جامعه»، «نفی نیازهای کاذب مانند حرص و زیاده‌خواهی و ترویج صفات فاضله‌ای مانند قناعت»، «کاهش زمینه‌های تکاثر و تمرکز ثروت و سرمایه‌داری غیرمولد و کاهش فقر»، «آفرینش محبت و همدلی، وحدت و وفاق»، «از بین بردن روحیه مال‌دوستی و ترس از جان» و در معارف مذهبی شهادت، «بهترین مرگ و آرزوی اولیای خداست» (۲۱).

نتیجه‌گیری

ایثار و شهادت دو محور اساسی در فرهنگ اسلامی و موجب بقای اسلام و نظام اسلامی است. برای شکل‌گیری و در ادامه، حفظ فرهنگ ناب ایثار و شهادت به مؤلفه‌ها و شاخص‌هایی برگرفته از مبانی و ارزش‌های اسلامی نیاز است. مؤلفه‌های معتبر فرهنگ ایثار و شهادت، برگرفته از معارف اسلامی و تجارب انقلاب و دفاع مقدس، متعدد و گسترده می‌باشند. این مطالعه ۱۲ محور کلان را شناسایی و توصیف و در هر محور کلان لیستی از مهمترین موضوعات عمومی و اختصاصی (مرتبط با سلامت) را ارائه نموده است. بعد از موضوع‌شناسی، در ادامه این سلسله مباحث، به سایر محورهای کلان پرداخته خواهد شد، ان شاء الله.

تشکر و قدردانی: از همه اساتیدی که با نظرات ارزشمند خود در غنای مطالب حاضر یاری‌رسان بودند، صمیمانه سپاسگزاری می‌گردد.

تضاد منافع: بدین وسیله نویسندگان تصریح می‌نمایند که هیچ‌گونه تضاد منافی در مطالعه حاضر وجود ندارد.

منابع

1. Investigating the components of the culture of self-sacrifice and martyrdom in the thought of Shahid Motahari. <https://hawzah.net> [Persian]

2. Ghiasvand A, Dehkordian P. Survey of youth attitudes toward the performance of martyrs. National Studies. 2009; 10(1): 31-47. [Persian]

3. Tarihi N, Samadi M. A study of the relationship between media consumption of the young generation and their attitudes toward the culture of self-sacrifice and martyrdom. *Sociological Studies*. 2016; 8(32): 53-72.
4. Sattari Sarbanqoli H. The culture of martyrdom in the Holy Quran. *Cultural Engineering*. 2012; 6(65, 66):16-40. [Persian]
5. Partovi P. Martyrdom and the "Good Life" in the Iranian Cinema of Sacred Defense. *Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East*. 2008; 28(3):513-32.
6. Rezaian A R. Theoretical foundations of the culture of self-sacrifice and martyrdom in verses, hadiths and religious culture. <http://ahmadrezaeian.ir> [Persian]
7. Fahimi M S. The culture of self-sacrifice and martyrdom and its indicators. Information base of the culture of self-sacrifice and martyrdom. May 2009. <http://navideshahed.com> [Persian]
8. Ranjbarzadeh F. A study of the religious pattern of sacrifice and martyrdom. National Conference on the Culture of Sacrifice and Martyrdom, Qom, Faculty of Religious Principles. 2011. <https://www.civilica.com> [Persian]
9. Ghomashchi F. The ideal model of the family with emphasis on the family during the holy defense. *Basij Strategic Studies Quarterly*. 2012; 15(57): 117-154. [Persian]
10. Kazemi A, Ghaffari Hashchin Z, Keshavarz Shokri A. A Study of the Collective Components of the Culture of Sacrifice and Martyrdom in the Memoirs of the Freedmen of Holy Defense as Social Capital. *Bi-Quarterly Journal of Cultural Guard of the Islamic Revolution, Faculty of Islamic Humanities and Soft Power, Imam Hossein (AS) University, Officer and Guard University*. 2016; 6(14): 139-147. [Persian]
11. Honest men: An excerpt from the verses of the Holy Quran, the narrations of the Imams, the orders of Imam Khomeini and the Supreme Leader regarding jihad, self-sacrifice and martyrdom. Deputy Minister of Culture and Social Affairs of the Martyr and Veterans Affairs Foundation of Khorasan Razavi, June 2014. [Persian]
12. Tajabadi R, Moradi Nejad A, Hajian H, Shabani S. The impact of the culture of sacrifice and martyrdom on society and methods of its promotion. National Conference on the Literature of Sacrifice, the Art of Martyrdom, Arak, Islamic Azad University, Arak Branch. 2010. <https://www.civilica.com> [Persian]
13. Islamifar A, Cheraghi H. The concept of sacrifice and its manifestations, National Conference on Sacrifice and Martyrdom, Hamadan, Islamic Azad University, Hamadan Branch. 2011. <https://www.civilica.com> [Persian]
14. Izadi M, Hatami H R, Mardapiri H, Sohrabi H. Promoting the culture of sacred defense, pathology, providing models and solutions. *Journal of Defense Policy*. 2017; 25(99):119-152. [Persian]
15. Najafvand Darikvandi M, Vasigh B. Adaptation of the symbols and symbols of the holy defense in the visual arts and architecture of the holy defense. *Negareh Scientific Quarterly*. 2019; 50: 124-152. [Persian]
16. Naderi M, Alizadeh R A, Alizadeh R. Strategies for transmitting resistance literature and the culture of sacrifice and martyrdom to the new generation. The First Conference on Resistance Literature with a Focus on Student Martyrs of North Khorasan Province, Bojnourd, Kowsar University of North Khorasan. 2017. <https://www.civilica.com> [Persian]
17. Movahedi M R. The mystical concept of self-sacrifice. National Conference on the culture of self-sacrifice and martyrdom, Qom. 2011. [Persian] <https://civilica.com/doc/222659>
18. Soroush M R. Quarterly Journal of Veterans Studies. 2019; Year 1, Number 1. [Persian]
19. Saedipoor B, Qeisari A. Eight years of sacrifice and martyrdom in sacred defense. National Conference on the Culture of Sacrifice and Martyrdom, Qom. 2011. <https://civilica.com/> [Persian]
20. Amarloo M, Rouhani R. The importance of self-sacrifice and martyrdom from the perspective of the Holy Quran and religious leaders. National Conference on the Culture of Sacrifice and Martyrdom, Qom. 2011. <https://civilica.com> [Persian]
21. Rezaei M. An introduction to sacrifice and martyrdom. National Conference on the Culture of Sacrifice and Martyrdom, Qom. 2011. <https://civilica.com/> [Persian]